

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора Совгіри Світлани Василівни на дисертацію Котлярчук Галини Йосипівни **«Виховання в учнів основної і старшої школи дбайливого ставлення до природи в процесі вивчення української літератури»**, подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.07 – теорія і методика виховання

Актуальність дослідження. Запити національної системи освіти, що формується на сучасному етапі, визначають стратегічні напрями розгортання неперервного процесу екологічного виховання, який має охоплювати всі вікові, соціальні й професійні групи населення та відповідати не лише проблемам сьогодення, а й принципово новим взаємовідносинам людини й природи.

Пріоритетне значення у вирішенні цієї проблеми належить перспективним шляхам екологічного виховання молоді на основі використання здобутків української педагогічної науки.

Формування екологічно вихованої особистості, здатної гуманізувати відносини в системі «суспільство – природа – людина» має здійснюватися у закладах загальної середньої освіти, коли закладаються підвалини екологічної культури та практичної взаємодії з природним середовищем.

Ці твердження загалом знаходять підтримку в Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Концепції екологічної освіти в Україні.

Тому педагогічний аналіз проблеми та запропонований шлях її вирішення у дисертації має безперечне наукове значення.

Тему дисертації затверджено рішенням вченої ради Інституту проблем виховання НАПН України (протокол 5 від 26.05.2011 р.) й узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 6 від 14.06.2011 р.).

Відтак, актуальність проблеми, до якої звернулася Галина Йосипівна незаперечна.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертація складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (267 найменувань, із них 5 – іноземною мовою), 26 додатків, що обумовлено характером проведеного дослідження і повною мірою підпорядковано його меті. Загальний обсяг дисертації складає 295 сторінок, основний текст викладений на 185 сторінках, що в цілому відповідає вимогам до обсягу кандидатських дисертацій. Ілюстрований матеріал дисертації подано в 25 таблицях і 2 рисунках. Структура дисертації підпорядкована логіці наукового пошуку.

У дисертаційній роботі досить коректно визначено науковий апарат. Категоріальний апарат дослідження являє собою систему взаємопов'язаних елементів, спрямованих на виконання поставлених у дисертації мети і завдань.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується результатами дослідження, яке здійснила Г.Й. Котлярчук, і в цілому не викликає сумнівів.

З багатьох можливих підходів до питання екологічного виховання дисертанткою обрано розробку та упровадження методики виховання в учнів основної і старшої школи дбайливого ставлення до природи в процесі вивчення української літератури, справедливо вважаючи, що узгодження зусиль усіх суб'єктів освітнього процесу закладів загальної середньої освіти згідно концепції сталого розвитку, освіти в інтересах сталого розвитку, формування екологічно відповідальної позиції людини як суб'єкта соціоприродної взаємодії дозволить підвищити рівень вихованості в учнів основної і старшої школи дбайливого ставлення до природи.

У першому розділі дисертації справедливо відзначається інтенсифікація розробки проблематики підвищення ефективності виховання молодого покоління у процесі вивчення української літератури засобами художнього

слова, внесок видатних вітчизняних науковців, зокрема Г. Бондаренко, М. Гордої, В. Коваль, О. Степанової, О. Фасолі у дослідження взаємин природи і людини та відображення їх у екологічній освіті.

Г.Й. Котлярчук визначає власні наукові положення на підставі достатньо глибокого вивчення наукової літератури відповідно до філософського, соціологічного, екологічного та психолого-педагогічного контекстів досліджуваної проблеми. Цілком справедливо автор підкреслює необхідність звернення до таких концептів, як «екологічна свідомість», «екологічна культура», «екологічне виховання», «екологічна освіта», наявність у дослідженнях останніх років ґрунтовного аналізу проблем екологічного виховання учнів у науковому дискурсі ХХІ століття.

Саме тому дисертантка не вдається до повторення вже відомих позицій щодо генези наукових поглядів становлення поняття «екологічна освіта», розвитку поняття «екологічне виховання», «дбайливе ставлення до природи», а визначає найбільш важливі аспекти досліджуваного феномену відповідно до завдань дисертаційної роботи.

Так, зокрема наголошується на необхідності урахування специфіки використання потенціалу української літератури для формування уявлень особистості про природу як найбільшу цінність людства та відповідного ставлення до неї, згідно до якого приймається позиція дослідниці щодо дбайливого ставлення до природи як особливого виду взаємодії учня з живою природою, основою якого є усвідомлене емоційно-ціннісне ставлення до її об'єктів, яке пов'язане з готовністю підтримувати їхнє функціонування, відтворення й охороняти їх.

Так само, слід відзначити продуктивні результати аналізу досліджень екологічного виховання учнів у філософському та соціальному аспектах.

Специфіку процесу виховання в учнів основної і старшої школи дбайливого ставлення до природи в процесі вивчення української літератури авторка пов'язує із поліфункціональністю досліджуваного феномену, єдністю та взаємозумовленістю його компонентів (когнітивного, емоційно-

ціннісного, поведінково-практичного) та критеріїв (когнітивного, емоційно-ціннісного, діяльнісно-практичного), впливом зовнішніх та внутрішніх чинників навколишнього середовища, серед яких акцентовано значущість державної політики в галузі екології, рівня регіональних екологічних проблем, традицій екологічного виховання у закладах загальної середньої освіти, ставлення учнів до використання образів української літератури у збереженні природи.

На основі цього у другому розділі автор дослідження розробив методику виховання в учнів основної і старшої школи дбайливого ставлення до природи в процесі вивчення української літератури, обґрунтував етапи дослідно-експериментальної роботи та описав результати педагогічного експерименту. Використання комплексу діагностичних методик дозволило авторові коректно спланувати та зреалізувати завдання педагогічного експерименту, визначити критеріально-рівневу базу, представити висновки щодо гострих проблем виховання в учнів основної і старшої школи дбайливого ставлення до природи.

Отже, дисертація репрезентує наступність та послідовність її теоретичної та практичної складових, взаємозв'язок теоретичних висновків, результатів експерименту та розробки методики і відповідних педагогічних умов, спрямованих на забезпечення ефективності досліджуваного процесу.

Слід підтримати думку автора про необхідність визначення змісту, форм та методів реалізації завдань виховання в учнів основної і старшої школи дбайливого ставлення до природи, що створює передумови для комплексного практичного застосування екологічних знань, умінь і навичок у відповідній природоохоронній діяльності, усвідомлення синергізму техногенних, екологічних, соціальних чинників для розкриття проблеми екологічного виховання учнів у закладах загальної середньої освіти.

Слід окремо відзначити звернення автора до *активних методів навчання*, зокрема аналізу художнього твору, художнього пізнання довкілля, методу фокальних об'єктів, методику синектики, *прийомів* (хвилин

милування природою, читання під музику, екологічного репортажу, складання інструкцій поведінки у природі), *засобів* (екологічно орієнтованих художніх текстів, біографії письменника, об'єктів і явищ природи), які дозволяють моделювати дії, що імітують природоохоронну діяльність, забезпечують формування умінь та навичок збереження природи. Відповідно у практичному розділі дисертації представлено досвід використання інтерактивних моделей екологічних задач та екологічних ситуацій через реалізацію педагогічних умов виховання в учнів основної і старшої школи дбайливого ставлення до природи в процесі вивчення української літератури.

Важливим напрямом практичної реалізації завдань дослідження є цілеспрямоване формування в учнів основної і старшої школи пізнавального інтересу до природи в процесі вивчення української літератури, виховання емоційно-ціннісного ставлення до об'єктів живої природи, формування готовності підтримувати функціонування об'єктів живої природи, відтворювати й охороняти їх, що передбачало поглиблення знань екологічного змісту, розвиток здібностей самостійного пізнання довкілля, удосконалення практичних умінь та навичок глибокого аналізу художнього тексту природоохоронної тематики з осмисленням вчинків і дій персонажів цих творів у природі, а відтак вибудовування на цій основі власної моделі взаємодії з навколишнім середовищем.

Згідно із теоретичними засадами дослідження, розробленими педагогічними умовами та у процесі експериментального дослідження доведено ефективність методики на основі упровадження авторського посібника-хрестоматії з позакласного читання для учнів 5-11 класів «Люби природу не для себе, люби – для неї», методичних матеріалів для організації позакласної діяльності в аспекті дослідження.

Поставлена мета, сформульовані завдання дослідження розв'язані автором досить глибоко і доказово.

На особливу увагу заслуговує зміст додатків до дисертації, в яких представлено фактологічний матеріал, що висвітлює усі сторони означеного дослідження та унаочнює окремі його етапи та результати.

Вірогідність здобутих результатів забезпечується методологічною обґрунтованістю вихідних позицій дисертації, опорою на сучасні досягнення психолого-педагогічної науки, використанням комплексу взаємодоповнюючих методів теоретичного й експериментального пошуку, адекватних предмету, меті та завданням дослідження.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях.

Основні результати дослідження знайшли відображення в 16 одноосібних публікаціях автора, зокрема 9 статей – у наукових фахових виданнях (з них 2 – у зарубіжних). Теоретичні положення та основні результати дослідження ґрунтовно висвітлено та обговорено на міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Зміст автореферату повністю відображає структуру, основні положення, результати та висновки дисертаційної роботи.

Результати дослідницької діяльності Г.Й. Котлярчук мають достатній теоретико-методичний рівень, відзначаються науковою новизною, теоретичним та практичним значенням.

Представлені положення можуть бути використані у освітньому процесі закладів загальної середньої освіти; під час розроблення нових навчальних програм з української літератури, написання підручників, посібників та навчально-методичної літератури для закладів вищої освіти та у системі післядипломної педагогічної освіти з метою підвищення ефективності виховної роботи з учнями основної і старшої школи, в процесі викладання навчальної дисципліни «Методика викладання української літератури».

Вважаємо, що викладені вище міркування надають достатніх підстав для узагальненого висновку, що дисертація Г.Й. Котлярчук є актуальною, відповідає соціальному замовленню, цінною в теоретичному й практичному

плані, відзначається новизною, самостійністю наукового пошуку та узагальнення.

Підкреслюючи позитивні сторони дисертації, водночас маємо висловити деякі зауваження та побажання:

1. Бажано було б звернути увагу на сучасну нормативно-законодавчу базу, зокрема, Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Стратегію освіти для сталого розвитку, Концепцію регіональної системи освіти для сталого розвитку, Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року».

2. Поряд із поняттям «дбайливе ставлення до природи» бажано було б розкрити ключове поняття дослідження «виховання в учнів дбайливого ставлення до природи».

3. У підрозділі 1.2 досить широко і професійно розкрито сутність понять «екологічна культура», «екологічна освіта», «екологічна свідомість», «екологічне виховання», проте доцільно було б схематично показати їх ієрархію.

4. У дисертації на с.59, таблиця 1.1, у науковій новизні та у загальних висновках зазначені й узгоджені компоненти і критерії вихованості в учнів основної і старшої школи дбайливого ставлення до природи в процесі вивчення української літератури. Бажано було б узгодити дослідження сформованості компонентів і критеріїв у експериментальній частині роботи.

5. Доцільно було б у п.2.1 перед розкриттям етапів реалізації методики виховання в учнів основної і старшої школи дбайливого ставлення до природи в процесі вивчення української літератури більш широко розкрити складники зазначеної методики.

6. На с.177 дисертації розкрито методику проведення статистичного аналізу результатів дослідження за допомогою t-критерію Стьюдента. Бажано було б ці результати унаочнити.

Проте, зроблені зауваження спрямовані на вдосконалення роботи і суттєво не впливають на загальний рівень виконаного дисертаційного дослідження.

Висновок про відповідність дисертації вимогам Порядку присудження наукових ступенів.

В цілому, аналіз дисертаційної роботи, автореферату та опублікованих наукових праць Котлярчук Галини Йосипівни дає підставу зробити такий висновок.

З огляду на актуальність дослідження, масив і цінність напрацьованих результатів, важливість і новизну теоретичних і практичних висновків, можна вважати, що дисертаційна робота Котлярчук Галини Йосипівни «Виховання в учнів основної і старшої школи дбайливого ставлення до природи в процесі вивчення української літератури», відповідає п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567 (з урахування змін від 19.08.2015 року), а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.07 – теорія і методика виховання.

Офіційний опонент:

завідувач кафедри хімії, екології та методики їх навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, доктор педагогічних наук, професор

С. В. Совгіра

Підпис офіційного опонента
Совгіри С.В. затверджую
ректор, доктор педагогічних наук,
професор

О.І. Безлюдний